

РЕЦЕНЗИЯ

На дисертационния труд за придобиване на образователната и научна степен доктор по Психология на тема ”Психологически подходи при обучението на деца със затруднения в комуникациите (Аутистичен спектър)”

Кандидат: Мартин Светославов Джуров

Рецензент: Хайгануш Кеворк Силгиджиян-професор, д.пс.н.

Представеният дисертационен труд е теоретикоемпирично и приложно-практическо изследване на психологическия профил и обучителните практики за справяне с една от най-големите загадки на генерализираните разстройства в развитието, а именно разстройствата от аутистичния спектър. Понастоящем въпреки различните теоретични подходи и разширяването на диагностичните критерии, има относителен консенсус в приемането на качествените нарушения в комуникациите като универсален симптом, при дефинирането на триадата от проблеми типични за аутистичния спектър. При тези деца ,въпреки индивидуалните различия, се наблюдава общ дефицит на първоначалната афективна симбиоза ”майка-дете”, липсва развитийната функция на емоционалния език-усмивката, жестовете, мимиките, ”контакта очи в очи”, целият този комплекс на призоваване на Другия и превръщането му в непрекъснат социален партньор и спътник в индивидуалния живот. От развитийна гледна точка, този вроден дефицит в комуникативните компетентности е източник за една изначална изолация от социалния свят и затваряне в „ самотното царство на аутизма,” удачно характеризирано от Лео Канер като ”остра аутистична самота”. Психологическите изследвания описват

това състояние като дълбоко вътрешно страдание,което основно засяга детето,но също така и в не по-малка степен неговите родители и цялото социално обкръжение на детето. Как да се помогне на детето аутист да намери път към хората и да се впише в обществото ? Какви обучителни и терапевтични практики да се приложат при тези деца, които в повечето случаи нямат достъп и остават изолирани от общообразователната система? Как да се облекчи тяхното емоционално страдание? Това са проблемите, които насочват , дългогодишните изследователски усилия на Мартин Джуров.

Преди да представя съдържанието и приносите на дисертационният труд, бих споделила едно общо оценъчно впечатление: високата професионална компетентност и изследователска култура на автора, която му позволява да постигне пълно съответствие между теоретико-експерименталната постановка на дисертационният труд и разработената индивидуална програма по метода”case study”за планирана корективна и терапевтична подкрепа за оптимизация на комуникативните умения .

В този контекст още при самото дефиниране на своята целева програма Мартин Джуров ,поставя акцента върху проблемния център на обучителните трудности на децата в предучилищна и начална училищна възраст,а именно затрудненията във вербалните и невербални комуникации.Според дисертанта именно това е времето, в което смущенията в комуникациите задълбочават когнитивните дефицити ,които от своя страна водят до по-нататъшни бариери в ученето и обучението.В тази перспектива дисертантът ясно формулира своите програмни намерения за оптимизация на комуникативните умения и същевременно очертава границите на своя реалистичен оптимизъм.:”Не е възможно да превърнем индивид от аутистичния спектър в нормален, с нормални социални взаимодействия,защото му липсва тази спонтанна и инстинктивна възможност да разбере какво другите мислят и чувстват. При все това е възможно ,твърди дисертанта,да го насочим към научаване

на някои правила,действащи в социалния живот,така че той да се справя по-добре в света,който му се струва толкова объркан.”/с.51/.Тази целева насоченост на дисертацията има важна теоретико-приложна ценност, защото както посочва дисертанта според статистическите факти в Сащ и Канада може да се говори за епидемия на случаите с аутизъм .В България въпреки,че не се води статистика,практикуващите специалисти съобщават за нарастване на третираните случаи. Именно поради това преценявам ,че представената дисертация е актуална и освен със своята хуманна насоченост има важен принос ,както за теоретичното познание на феномена аутизъм,така и за планираната корективна и терапевтична практика.

Дисертацията е разработена на 197 стр. Съдържа увод,три глави, заключение, 12 таблици и фигури.Цитирани са 169 източника, предимно на френски и английски,като 1/3 от тях са от последните 5-10 години.В библиографията е отделено специално внимание на постиженията на българските автори.

В съдържателно отношение първите две глави са теоретични./9-111 с./Те са много добре структурирани в раздели и подраздели,като отделните тематични еденици ясно са диференцирани с много информативни заглавия. Първа глава/**Съвременни концепции за аутистичния спектър** 8-50 с./ ни въвежда в голямото разнообразие на генерализираните разстройства включени в аутистичния спектър.В аналитичен план тя прави интегративен синтез на идеите за разновидностите и диференциалната диагноза на симптоматиката и заболяванията включени в аутистичния спектър. Според авторът,аутистичния спектър включва твърде широк диапазон от развитийни разстройства:както генерализираните разстройства на развитието, така и неспецифичните разстройства на развитието”/с.8/.Прецизно е очертана спецификата на увредите в когнитивен и социален план и тяхното отражение върху емоционалното преживяване.Много често те са предпоставка за **невъзможност за**

нормално обучение”/с.10/. В тази глава е направен успешен опит на базата на представителни изследвания да бъдат диференцирани широката гама от различия в проявите на синдрома и ефектите върху интелектуалното ниво ,когнитивното и социално развитие при различните разновидности на аутистичния спектър: чистият аутизъм/синдрома на Канер/,синдрома на Аспергер/аутизъм от високо ниво/ и синдрома на Рет характеризиращ се с глобално и тежко разстройство на развитието на нервната система.Този опит за изграждане на диференциална характеристика на индивидуалните различия е особено полезен, както за изследователската и терапевтичната практика, така и за родителите. Интерес представлява прецизната систематизация на фактите свързани с възрастта на разпознаване на уврежданията , типичните ранни прояви на смущенията свързани с аутизма и възрастта на консултиране с професионалисти.Моето пожелание към Мартин Джуров е в бъдещата си изследователска практика , да продължи тази полезна работа за изграждане на диференциално-психологическа характеристика,защото според мен всяко дете, страдащо от аутизъм е по различен начин самотно в своята самота.

В тази първа глава на дисертационният труд става ясно, че Мартин Джуров приема актуалната тенденция за разширяване на традиционните граници на аутистичния спектър и включването на нови диагностични определения ,като семантично-прагматичното разстройство/SPD/и синдрома на хиперактивността и дефицит на вниманието/ХАДВ/. Въпреки, че в практиката тази тенденция се приема,все пак, в мен като развитиен психолог възникват сериозни опасения: няма ли опасност от „преетикиране”, и да се случи това,за което Мартин ни предупреждава”неоснователно деформирано бъдеще”..

Втора глава/**Психотерапии и обучаващи програми при деца от аутистичния спектър/50-115 с/** впечатлява с богатството на историко-проблемния анализ на последователното обогатяване на прилаганите

психологически подходи и терапии. В исторически и съдържателен план те отразяват развитието на психологическата наука-като преминаване от фармакологичните лечения и невросензорните възстановителни програми, през класическия бихевиоризъм и когнитивно-поведенческата терапия, към съвременните програми вдъхновени от теориите за социалното учене и разиграването на социални сценарии.

Както подчертава Мартин „Целта на психотерапията с деца аутисти на практика е неразделна от обучението.”. Повечето от прецизно описаните от дисертанта психотерапевтични методи са вдъхновени от бихевиоризма и целят да „отворят” детето аутист към себе си и другите, чрез използване на алтернативна система за комуникация. В дисертацията прецизно е анализирана еволюцията и последователното обогатяване на когнитивно-поведенческите методи, които в най-голяма степен са доказали своята ефективност в световната практика. Този преглед на е самоцелен и има пряко отношение към обогатяване на терапевтичната и консултативна практика. В този контекст интерес представлява хронологичното проследяване на прилагането и усъвършенстването на техниките за системни поведенчески намеси на Ивар Ловас, продължаването на тези изследвания с приложен поведенчески анализ-програмата АВА , както и системата за алтернативна комуникация на Ендрю Бонди и Лори Фрост, които се утвърждават към края на 80-те години и по-новите методи насочени към „изплуване” на комуникативни умения. Представени са 17 терапевтични програми и е обсъдена новата тенденция за избягване на догматичното придържане към една или друга терапевтична практика . Проблематизирана е необходимостта от комбинираното използване на техните силни страни в зависимост от индивидуалната специфичност и характера на нарушенията. Тази нова тенденция за използване на комбинирани методи за диагностика и терапия е блестящо реализирана в трета глава в работата с индивидуални случаи.

В заключение считам, че осъщественият теоретичен преглед на водещите идеи в проблемните области свързани с темата на дисертационни труд не е самоцелен и предлага нови идеи в познанието на феномена аутизъм и качествено нови подходи за терапевтичната практика. За това допринася и многопластовата схема за анализ, възприета от дисертанта, която съчетава историческия с логико-съдържателния и приложно-ориентирания подход.

Както вече посочих третата глава е посветена на емпиричното изследване. В контекста на ясно определени цели, отчетливо са формулирани изследователските хипотези, обекта на изследване, конкретните условия и последователността в реализацията на комплексния изследователски дизайн. Дисертантът си е поставил амбициозната задача като използва обяснителните възможности на съвременната социокогнитивна парадигма и своята дългогодишна терапевтична и интервенционна практика да предложи и да верифицира в дисертационния труд реално работещ интерактивен модел за оптимизация на комуникативните и когнитивни компетентности (с.115). **Необходимо е да се посочи, че този подход е принципно нов и може да се приеме като едно от творческите постижения на дисертационния труд.** Евристична характеристика на този интерактивен модел е операционализацията на взаимодействието между психологическите подходи, прилагани в терапевтичната практика и социалният контекст (родителите и социалната среда) в съвместните усилия за насърчаване на децата страдащи от аутизъм да предприемат реални стъпки за отдалечаване от „самотното царство на аутизма”.

В този контекст висока оценка заслужава емпиричната верификация на комплексният дизайн на изследването, който съчетава предимствата на количествените и качествените изследвания. Приемам и високо оценявам убеждението на дисертанта, че изследването с комбинирани методи като трета парадигма може да преодолее разединението между номотетичния и

идеографичен подход в психологията. Тази теза е успешно защитена от дисертанта. Планирането, организацията и провеждането на емпиричното изследване основано на използването на подхода на комбинираните методи е осъществено изчерпателно и професионално. В тази насока преценявам:

1. По отношение на количествените методи. За адаптацията на широко използваната в практиката скала на Фиона Скот и сътрудници (Тест за аутистичен спектър в детството-CAST, 2002) са изследвани 106 деца от Варна и Добрич. Реализирани са всички необходими процедури за проверка на психометричните характеристики, което дава основание да се приеме, че скалата е достатъчно надеждна и валидна и може да се използва в практиката за оценка на степента на затруднения, касаещи аутистичния спектър.

2. По отношение на качествените методи. Емпиричната проверка на разработените в дисертацията програми за интервенция и терапевтична подкрепа по Модела "Индивидуален план за работа върху преодоляването на специфичните затруднения" разкрива водещата роля на комбинираното използване на психологическите подходи като основен фактор за подобряване на когнитивното и социално функциониране на детето. Изследвани са 37 деца в градовете Варна и Добрич, които посещават социално-психологическия център НПУ "Аугуст Мозер". Получените резултати от продължителното наблюдение на екип от специалисти за период минимум от 4 месеца до 2 години и регистрирания напредък са най-доброто доказателство за реализацията на основната цел на дисертационното изследване, а именно разкриване на ролята на психологическите подходи като основен фактор на снемане на специфичните затруднения типични за аутистичния спектър. Заедно с този извод, внимателният прочит на предложените в дисертацията 7 индивидуални случаи за илюстрация на резултатите по методиката „case study” показва, че очаквания напредък в когнитивното и социално

функциониране не е възможен без всеотдайната ангажираност на родителите и на целия социален контекст на детето. Този резултат, още веднъж доказва валидността и евристичните възможности на представения от дисертанта интегративен модел и в крайна сметка подвърждава, съвременната идея, че не съществува един универсален подход за психотерапевтична подкрепа на деца от аутистичния спектър.

Преценявам, че представената от дисертанта справка за научните приноси и автореферата адекватно отразяват основните положения и постижения на дисертационния труд. Като цяло приемам самооценката на автора, но смятам, че тя е твърде пестелива и не откроява всички постижения, които бяха анализирани в хода на рецензията. По темата на дисертацията са представени 5 публикации, които адекватно отразяват основните постижения на дисертационния труд.

Дисертацията е написана на много добър език и представлява завършен научен труд, който според мен представлява интерес за широк кръг от читатели и е препоръчвам да бъде публикуван.

Заключение. Представената дисертация представлява цялостно и актуално изследване в значима област на психологическото познание и терапевтична практика. Научните приноси са от методологичен, теоретичен и приложно-практичен характер. Това ми дава основание с пълна убеденост да препоръчам на уважаемите членове на Научното жури да гласуват положително за присъждането на Мартин Светославов Джуров образователната и научна степен „Доктор по психология”. Професионално направление”Психология” (Педагогическа и възрастова психология)

Рецензент :

05.06.2011

проф. д. пс. н. Х. Силгиджиян

